

upravljala saveznička vojska, a Jugoslavija je tada još uvijek imala potporu Sovjetskoga Saveza jer je bila dio Kominforma. Prema autoru je to samo jedna od hipoteza jer do takvog rata nije došlo samo zato što Saveznici nisu htjeli takav rasplet događaja, a ni Jugoslaviji to nije bilo u interesu. Djelo donosi razne analize opskrblijivanja Pule oružjem, iznosi glavne krijumčarske bande i osobe na području Julijske krajine odgovorne za krijumčarenje te s kojim su vlastima bile povezane.

Kolektivna memorija ezula smatra Jugoslaviju glavnim krivcem za eksploziju jer je događaj, po njima, imao za cilj protjerati Talijane iz Pule i Istre. Dato u potpunosti odbacuje ta stajališta navodeći da je odlazak Puljana jedna od posljedica eksplozije, a ne cilj atentatora, te da je on bio uvjetovan prije svega odlukama zemalja pobjednica Drugoga svjetskog rata.

Monografija Gaetana Data *Vergarolla, 18 agosto 1946. Gli enigmi di una strage tra conflitto mondiale e Guerra Fredda* izuzetno je zanimljivo djelo. Autor svojom metodologijom rada i koristeći se raznim izvorima nastoji ostati objektivan. Djelo daje novo viđenje događaja koji i dalje ostaje kontroverzan i obavijen velom tajni. Autor je ozbiljno pristupio pitanju eksplozije na Vargaroli i nastojao je što objektivnije iznijeti činjenice i izvore koji se tom temom bave; iako nam nije ponudio konačan zaključak o počinitelju, ipak ostavlja dovoljno prostora čitatelju da analizom izgradi vlastito mišljenje.

Paola Marinčić

Silvano Sau, *La comunità sacrificata. Il Comitato misto italo-jugoslavo 1955-1973*, Isola: Il Mandracchio, 2015., 292 str.

U izdanju izdavačke kuće Il Mandracchio izolske Zajednice Talijana izišla je 2015. iz tiska knjiga *La comunità sacrificata. Il Comitato misto italo-jugoslavo 1955-1973 (Žrtvovana zajednica. Mješoviti talijansko-jugoslavenski odbor 1955. – 1973.)* Silvana Saura, koja je dostupna i na njezinim mrežnim stranicama (<http://www.ilmandracchio.org>).

Knjiga govori o sjednicama Mješovitoga talijansko-jugoslavenskoga odbora od 1955. do 1973., koji je bio osnovan na temelju čl. 8 Specijalnoga statuta za manjine između Italije i Jugoslavije. Točnije, radilo se o Dodatku 2 Londonskoga memoranduma, kojim je službeno ukinut Slobodni Teritorij

Trsta (STT). Odbor je osnovan s ciljem rješavanja otvorenih pitanja dvije nacionalne zajednice koje su ostale izvan matičnih država, one talijanske u tadašnjoj Jugoslaviji i slovenske u Italiji. Odbor se prije svega bavio nacionalnim pitanjima na području nekadašnjega STT-a i nije obuhvatio probleme talijanske zajednice izvan područja te nikad u praksi realizirane države.

U uvodnom poglavlju „Talijanska etnička skupina nekadašnje Zone B STT-a u svjetlu 20 sjednica Mješovitoga talijansko-jugoslavenskoga odbora 1955. – 1973.“ (5–18) autor navodi s kojim se problemima suočio pri istraživanju te da se koristio izvornicima pisanima na srpsko-hrvatskom jeziku jer do onih na talijanskom nije mogao doći. Opisuje tadašnju političku situaciju, daje kratak pregled prethodna dva sporazuma koji su bili temelj nastanku odbora; radi se, naravno, o Pariškom mirovnom sporazumu i Londonskom memorandumu kojim je ukinut STT. Zatim objašnjava zašto naslov *Žrtvovana zajednica*, što se odnosi na talijansku nacionalnu zajednicu koja je masovno napustila Istru nakon Drugoga svjetskog rata. Koliko je stvarno bilo iseljavanje, govori nam i podatak da je često bilo teško pronaći ljude za rad u talijanskim zajednicama pa su koji put zapošljavani Slovenci, pripadnici slovenske zajednice u Italiji jer su poznavali talijanski jezik. Još je jedan od problema talijanske zajednice bila podijeljenost na dvije jugoslavenske republike – jedni su propisi vrijedili za područje Koparštine, dok su drugi vrijedili za Bujštinu. U uvodu su također navedeni datumi i mjesta održavanja dvadeset sjednica koje je Odbor održao i njegov pravilnik koji se temeljio na međudržavnim sporazumima. Ukupno je održano 20 sjednica pa autor u jednako toliko poglavlja donosi zapisnike tih sjednica uz uvodni komentar u kojemu ukratko opisuje raspravu. Stoga u prvom poglavlju donosi zapisnik s prvoga zasjedanja, u drugom s drugoga i tako do posljednje, 20. sjednice. Ovisno o veličini zapisnika, autor je u nekim poglavljima (npr. prva četiri zapisnika) prenio integralan tekst, dok je u drugim poglavljima prenio samo sažetak zbog prevelikoga obima teksta; primjerice, zapisnik pete sjednice ima 47 stranica. Zapisnici, kao i svaki drugi zapisnik, sadrže popis osoba koje su sudjelovale na sastanku, tijekom rasprave, postavljena pitanja i na kraju potpise glavnih predstavnika obje strane. U nekim poglavljima na kraju se nalaze posebni dodatci, primjerice, na kraju je prvoga poglavlja izvještaj Mitje Vošnjaka, tadašnjega jugoslavenskog konzula u Trstu, člana jugoslavenske delegacije u Odboru. Dok je prvo zasjedanje bilo uglavnom radi upoznavanja članova Odbora, na drugom se već iznose konkretni prijedlozi.

Obje strane iznose probleme vezane za dvojezičnost i pitanje škola na materinskom jeziku, talijanskom u jugoslavenskom dijelu i slovenskom u talijanskom dijelu. Odbor je također raspravljao o raznim zahtjevima fizičkih i pravnih osoba vezanima za posao, subvencije i dr., koje je najčešće upućivala slovenska zajednica u Italiji. Ostala su se zasjedanja najviše bavila pitanjem školstva, otvaranjem škola, financiranjem, školskim programom, edukacijom učitelja itd. Raspravljalo se i o pitanjima dvojezičnosti s obje strane granice te o zastupljenosti pripadnika pojedine nacionalne zajednice u lokalnoj i državnoj administraciji. Jedna je od bitnih točaka rasprave bila i pitanje promjene talijanskih prezimena nakon rata – za jednu se stranu radilo o ispravljanju prezimena nakon nasilne promjene u vrijeme fašizma, dok se za drugu stranu radilo o još jednoj nasilnoj promjeni prezimena kojima je davan slavenski oblik. Rasprava se kasnije proširila i na slavenska prezimena na području koje je ostalo pod talijanskom administracijom. Autor također objašnjava kako je i svakodnevna politika utjecala na dinamiku razgovora; što su odnosi vlada dviju država bili bolji, to se brže dolazilo do suglasnosti i na razini Odbora. Jedna je od zanimljivijih točki bilo i pitanje grobnih mjesta u nekadašnjoj Zoni B; zbog masovnoga iseljavanja mnogi nisu mogli biti obaviješteni o mogućem gubitku grobnoga mjesta. S talijanske je strane također pokrenuto pitanje lokalne uprave, odnosno spajanja područja pod jugoslavenskom upravom s onim pod punim jugoslavenskim suverenitetom. Nekadašnja Zona B se do 1975. i Osimskih sporazuma smatrala područjem koje nije pod punim jugoslavenskim suverenitetom nego tek pod jugoslavenskom upravom. Spajanjem dvaju područja mijenjali su se nacionalni odnosi u jedinici lokalne samouprave, a time i smanjivao postotak pripadnika jedne nacionalne (manjinske) skupine, što je utjecalo na mogućnost korištenja pravima manjinskih nacionalnih zajednica. Primjerice, područje je Bujštine (dio nekadašnje Zone B STT-a, a sada pod upravom Jugoslavije) priključeno pulskom kotaru, koji je bio pod punim jugoslavenskim suverenitetom. Jedan je od zaključaka sastanaka bilo i prepuštanje problema obrazovanja stručnjacima na nižoj razini pa tako na kraju desetoga poglavlja imamo i zapisnik prvoga sastanka edukacijskih stručnjaka o pitanju školstva, održanoga u Trstu u veljači 1964. Dvanaesti je sastanak, održan 1966., donio jednu novost: osim već stalnih predstavnika, ovoga su puta sudjelovali i pedagozi, odnosno učitelji obje zajednice kako bi pridonijeli poboljšanju situacije i rješavanju problema s obje strane granice. Nastavljalo se s rješavanjem

tekućih problema i produbljivanjem suradnje, a iznesena je i zamisao da se počnu razmjenjivati knjige i filmovi. Posljednja je sjednica održana u prosincu 1973., što je označilo i kraj samoga Odbora.

Nakon posljednjega zapisnika slijedi autorov komentar o uspješnosti Odbora, koji je morao djelovati u specifičnim uvjetima usklađujući odnose dviju država s potpuno drugačijim društvenim i političkim uređenjem, a sve je bilo pojačano hladnoratovskim nadmetanjem. Na kraju komentara nalazi se još zapisnika sa sjednica stručnjaka o pitanjima školstva.

Kako se može zaključiti, Odbor se najviše bavio pitanjima školstva na manjinskom jeziku te je zbog toga knjiga jako važna za stručnjake koji se bave tom tematikom. Kroz zapisnike Odbora mogu se pratiti i donosi između dviju država, koji su sredinom pedesetih godina još uvijek bili napeti upravo zbog neriješenoga graničnog pitanja. Sigurno je postojanje ovoga Odbora poboljšalo odnose dviju država, ali i, što je najvažnije, olakšalo život maloga čovjeka koji je živio uz granicu. Autor ne donosi velike zaključke u ovom djelu, donosi nam samo jedan važan povijesni izvor koji je dosad bio uglavnom nepoznat široj javnosti te će biti itekako zanimljiv povjesničarima koji se bave tim razdobljem i područjem nekadašnjega STT-a. Upravo je u tome i najveća vrijednost ovoga djela.

Bojan Horvat

Šenol Selimović, *Esuli – između politike, prava i diplomacije*,

Zagreb: Plejada, 2015., 190 str.

Citirajući Edwarda Saida kako je „egzil neobično privlačan kao tema za razmišljanje, ali grozan za življenje“ zadarski novinar Šenol Selimović započinje svoj rad o esulima, talijanskim stanovnicima Istre, Rijeke i Dalmacije koji su u vrtlogu zbivanja tijekom i nakon završetka Drugoga svjetskoga rata napustili područja koja su pripala Jugoslaviji, odnosno njezinim republikama Sloveniji i Hrvatskoj. Ta tema i danas, nakon toliko godina, nerijetko izaziva prijepore, još uvijek predstavlja neriješeno bilateralno pitanje između Italije i Hrvatske te je vrlo zahtjevna za obrađivanje. Autor naglašava kako se na ovu temu može gledati kao na „posljednji kamenčić povijesnog mozaika poznatog pod imenom 'jadransko pitanje'“.